

LUND UNIVERSITY

John Wigforss - man med många huvuden

Bjerstedt, Sven

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bjerstedt, S. (2008). *John Wigforss - man med många huvuden*. (Fakirenstudier XXII). Fakirensällskapet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

John Wigforss – man med många huvuden

Sven Bjerstedt

Nog gav han oss många pärlor till formuleringar, Axel Wallengren!

Den, hvars pligt det är att skriva dessa rader, är en omätligt rik man, för hvilken det icke skulle vara någon konst att låna hvar och en af sina läsare fem kronor.

Ammor kallas unga mammor,
som på landet varit flammor.

Dromedaren med sin puckel
går i öknen ut på ruckel.

De döda språken kallas så på grund af den graflika stämman,
hvarmed de framsägas af den erfarne öfversättaren.

Hade vi inte åskan, skulle det varit en verklig dumhet att uppfinna
åskledaren. Men ho kan stäffa en uppfinnares fantasi?

Ja, visst skrev Axel Wallengren pregnanta, roliga och minnesvärda saker. Man kan dock notera att *allt det ovanstående skrev han inte*, enligt vad forskningen upplyser oss! Det gjorde i stället kompanjonen John Wigforss, som skall ha författat åtminstone en sjättedel av *Envar sin egen professor*.¹ Redan Fredrik Vetterlund (1901) namngav medförfattaren, "en annan kvick och poetiskt begåvad lundastudent".²

Ernst Wigforss' äldre kusin hann mycket innan han dog 37-årig för 100 år sen. Den två meter långa, blyge, radikalt sinnade och brådmogne ynglingen skrev sin studentuppsats på vers vid 16 års ålder, bildade som 19-åring spexikav författarfirma med Axel Wallengren och gjorde succé i titelrollen i deras första gemensamma spex, samt hade alltså väsentlig del i *Professorn* som kom ut två år senare. Tjugo år gammal tvangs han av omständigheterna ut i arbetslivet, som för hans del kom att utgöras av en rikhaltig publicistisk verksamhet och ett brokigt författarskap.

På tio år kan det hända mycket, och en mer aggressiv konservativ ledarskribent än den 30-årige John Wigforss finner man sällan. Hans avsky för liberaler, strejkande arbetare, norrmän och kvinnor (åtminstone dem

som tog till orda i sakfrågor) var både gränslös och pregnant formulerad. I dödsrunan i *Folkets Tidning* 1909 sammanfattades fakirkretsens häpenhet över denna utveckling: "Till förundran icke minst för W:s vänner sen 90-talet gled W. alltmer öfver i en eruptiv konservatism som äljes var så oförenlig med hans kynne."³

*

John Adolf Wigforss föddes den 4 oktober 1872 i Karlshamn som son till järnhandlaren Johan August Wigforss och hans hustru Anna Sofia Pålsson. Johns åtta år yngre kusin Ernst, så småningom finansminister, har berättat från unga år, då Johns studietid redan var över:

John Wigforss [...] hade under Lundatiden väl närmast hört till de bohemiska vänsterkretsarna. Hans utveckling till en framstående journalist inom det konservativa lägret faller utanför min berättelse. Han var på nyåret 1895 inte fyllda 23, men på 14-åringen verkade han mycke fullvuxen, inte bara till kroppsformen. Han hade varit tidigt utvecklad, tagit studentexamen som sextonåring och skrivit sin studentuppsats på vers, fick jag höra. Han var poetnatur, känslig, nästan en aning blödig, i alla händelser vad vi hemma menade med mycke snäll.⁴

Enligt Lunds universitets matrikel skrevs John Wigforss in 27.8.1889 med huvudbetyget "Berömlig" i sin studentexamen från "Lunds elem." (Spyken) 8.6 samma år. Han tillhörde Blekingska nationen från ht 1889, försvann vt 1892 men återkom ht 1892 och vt 1893.⁵ Han var hela tiden bosatt på samma adress: Stora Tomegatan 12. Till skillnad från Wallengren hade han under sin studietid inga noterade förtroendeuppdrag.⁶

Wigforss studerade estetik, klassiska språk och historia. Hans tidiga inträde på journalistbanan hängde samman med faderns plötsliga död i influensa 1892. Nittonåringen tvangs avbryta historiestudierna.⁷

*

Wigforss' insatser som författare och aktör i Axel Wallengrens spex *Guvernörens staty* (maj 1892) har behandlats utförligt i en tidigare utgåva av *Fakirenstudier*.⁸ Ytterligare ett gemensamt spex av de båda, *Elftnosrad*, har nyligen återfunnits och identifierats i Akademiska Föreningens arkiv av Fredrik Tersmeden, och kommer att på något sätt bli föremål för framtida behandling inom Fakirensällskapet. Även i detta spex fick

Wigforss för övrigt ikläda sig rollen som staty (jätten Finn) och dansa sin standans.

Dessutom författade Wigforss hösten 1892 (enligt en anteckning på ett bevarat programblad) *Alcibiades eller Det stora helgerånet*, spex i tre akter med kupletter. Spexet uppfördes åter hösten 1903.⁹ De ytterst fragmentariska manusdokument som bevaras i Akademiska Föreningens arkiv har välvilligt ställts till mitt förfogande av arkivarien Fredrik Tersmeden. Nystavningen och talspråkligheten i synopsis är intressant och överraskande. Spillran av ett rollhäfte ger också en intressant inblick i hur man tydligen gick tillväga den gången; det tycks för respektive skådespelare ha fått räcka med endast anteckningar om de egna replikerna och deras "stick". Det kan möjligen innebära att det kompletta manuskriptet ("partituret") bara fanns i ett (nu förkommet) exemplar.¹⁰

Bevarade kupletter ger humoristiska glimtar av studentliv med flickor och puback.¹¹ Ett kort stilprov kan förtjäna att återges.

Uti mina yngre dagar var jag alltid glad student
ofta sprang jag hela dagen för att få en endossent
ville man sitt namn ej giva
var jag färdig strax att skriva
panta rei

Stundom jag till Svanegatan med min silverrova gick
men Lord Nelson, prosakungen, ville knappt ge den en blick
helst jag velat honom picka
där han stod helt fräckt och vicka'
pantar ej.

Förutom beträffande *Professorn* var författarfirman W&W alltså främst verksam inom karnevalens och spexets ram. Spexarkamraten, sedermera teaterdirektören Carl Deurell har gett en kortfattad skildring i ett brev:¹²

Wallengren och Wigforss arbetade gerna tillsammans, men voro svåra att hålla i arbete, ty tröt punschen så tröt arbetet på Hörnrummet. Men roliga voro de tillsammans, fast de understundom voro lite afundsjuka på hvarandras prestationer. Det var för resten den tiden då "Hvar o en sin egen professor" stod i vardande, och Wigforss insinuerade, att han hade mer del i den än man anade.

Men kanske alstrade de också andra ting, som återstår att uppspåra. Paul Rosenius har berättat om en bloddrypande romanparodi som Axel Wallengren skall ha skrivit 1894: *Dockhuvudet, eller Den krasse kvinnokrossaren, eller Tolv Tamp*. Enligt Rosenius var skriften en "humoristisk kuriositet" med över 100 illustrationer, i 60 à 70 ex. (priset var 50 öre), och Wallengren hade haft en medarbetare.¹³ Det ligger förstås nära till hands att anta att denne var Wigforss.

Wigforss' teaterintresse var genomgripande. Vi ser i det följande hur han livet igenom fortsatte att skriva för scenen, även enligt en uppgift "ett par operett-texter, som ännu vänta på att bli uppförda".¹⁴ I lapidarisk form har bevarats en värdefull ögonvittnesskildring från tidigt lundensiskt 1890-tal, som kompletterar bilden av honom och ger stoff till vidare forskning.¹⁵

John Wigforss stor o. gällande karl, gick alltid i avlagda för små kläder, regisserade Folkteatern i Goodtemplarnas lokal på Prennegatan 5 inne på gården, en liten läktare för 200 personer.

Kämparna på Helgoland

En söndag på Amager

Värmlänningarna

Pianot spelades förtjusande vackert av en musiklärare vid seminariet, Holmquist, som krökade så förbaskat.

*

Wigforss' tidningsmannakarriär kan sammanfattas i följande lista.¹⁶

Eslöfs Tidning, 1893.

Folkets Tidning, 1894.

Nyhets- och Annonsbladet Södra Skåne, 24.4.1894–11.8.1894.

Halland, 17.1.1895–31.12.1900, redaktionssekreterare.

Warbergs-Posten, 1901–02, redaktör och ansvarig utgivare..

Nya Dagligt Allehanda, juli 1902–december 1904 medarbetare;
januari–maj 1905 souschef (under J. A. Björklund), juni 1905–september 1906 redaktör och ansvarig utgivare.

Svensk Flagg. Veckotidning för sjöfart, september–december 1907, ansvarig utgivare.

Nya Wermlands-Tidningen, november 1906–september 1909, redaktör och ansvarig utgivare.

Signaturer: Wfs.; Drascunus; Vilain Quatorze; Hampus; Chilo.

Under dessa år författade han också tre farser med Sten Stensson Stéen i huvudrollen (1903, 1907 och 1908), en dramatisering av *Fänrik Ståls sägner* (1907) samt sagspelet *Jätten Finn* (1908). Han gav ut novellsamlingen *Tattare* (1899), tillsammans med Knut Barr en volym studentminnen, *När vi lågo i Uppsala och Lund* (1906), och slutligen en samling lyrik och dramatik, *Antika nätter* (1907).

Som recensent kom Wigforss några gånger att befatta sig med vännen Wallengrens alster. I en detaljerad anmälan av *Mannen med två hufvuden* berömmar han "den fullständigt sanningsenliga skildringen" av Tua-livet, bedömer författaren som "en af de främsta" av de yngre och kallar boken "ett framsteg i hans konst" beträffande smak och självkritik. För *Lyckans lexikon* har den forne fakirkumpanen idel lovord: "på många ställen står man inför den stora humorn". I dödsrunan över vännen fäster han blicken på den särpräglade dualismen hos både man och verk: "vemodigast bland de sorgsne, gladast bland de glade!"¹⁷

Livet gick vidare för författaren och ledarskribenten John Wigforss.

I *Tattare* skriver den 27-årige Wigforss folkligt burleskt på ett sätt som ibland kan peka framåt mot Piraten; men hans perspektiv på etnicitet är näppeligen up-to-date.¹⁸ Den 61-sidiga novellsamlingen utgavs som nr 1 i tidningen *Hallands* följetongsbibliotek 1899. I åtta sammanlänkade noveller berättar en halländsk tidningsman om "det underliga folk, som lefver på vandrande fot i stora delar af vstra Sverige": "tattarne, som civilisationen ej kunnat få bugt på, torde förr eller senare utrota hvarandra inbördes. Ännu är dock stammen lifskraftig, och många släkter åtnjuta stort och dåligt rygte för elakhet och vildhet".¹⁹

Textens konventionella fördomar är åtskilliga. "Fega i sin grymhet som de äro", "ännu har aldrig en tattare sagt nej för sprit i någon form", "en droppe af det svarta blodet i ådrorna", "en snuskig tattarstuga". "Tattare-Göran var ej som andra tattare. Han tillhörde varken den röda eller svarta sorten". En tattarkvinna var "förskräckligt illa klädd, men lång och ungdomligt smärt, med blanka svarta ögon och tjockt mörkt hår, de vackraste hvita tänder och en mun och en näsa som på en grefvedotter".²⁰

Dikten "En tatarflicka"²¹ stansar bilden med rytm och rim:

Hon är lång och smärt, hon är mörk och fin,
hennes kjol är bjärt, hennes hy är som vin,
som en rusande dryck, hennes lif är en nyck,
hennes kärlek kommer och går som ett skratt,
hennes hat är den långa vinternatt.

Ett fatalistiskt synsätt dominerar. Så skildras tatarflickan Adelina Elisabeth.²²

Hon hade aldrig tyckt om detta vilda, oordnade lif, der qvinnorna just aldrig fingo annat än stryk från det de icke kunde tala tills de voro för gamla att äta skorpan af brödet. Hon hade nog kunnat bli menniska också, bara inte det heta blodet varit. Vålvilliga menniskor togo hand om henne och skaffade henne en tjenst på en herregård, men då hon sextonårig fick sitt första barn med kusken, då insågo de vålvilliga, att deras vålvilja bortkastats på en ovärdig, då hade hon kommit in på den väg, hon nu hade att gå till grafven.

Men det finns hopp, och samlingen slutar med solskenshistorien "Hur Folkardus blef menniska". Tattarsonen Folkardus Jakobsson skaffade sig "ordentlig sysselsättning" som stationskarl, så småningom konduktör, och gifte sig med en "hederlig flicka"; "de ständiga maningarne från moderns sida till mord och blodsdåd ökade hans våmjelse för tatarlifvet".²³

*

Wigforss var enligt uppgift "två meter lång".²⁴ Det är inte svårt att förstå att ynglingens "stendans" i spexrollerna som guvernörens staty och jätten Finn kunde göra varaktig succé. Trots det får man nog ändå sätta ett frågetecken för Lennart Kjellgrens förmodan att namngivningen av farsen *Sten Stensson Stéen* hade med denna stendans att göra.²⁵ Dels döptes pjäsen långt senare, och långt från Lund. Dels var "Sten" Tuakretsens smeknamn på skalden Emil Kléen, medan Wigforss kallades "Jätten".

Redaktören för tidningen *Halland* i Halmstad hette Ludwig Danström. Han hade varit lundastudent och medarbetare i *Folkets Tidning* och var tydligen också verksam som spex- och kuplettörförfattare. Han skall ha inspirerat Wigforss i dennes dramatiska försök. Danström efterträddes 1898 av Bengt Hägge.²⁶ Enligt en källa var det Hägge som övertalade Wigforss att ändra komedins namn från *Järnsängen* till *Sten Stensson Stéen* (stavningarna skiftar); enligt en annan kläcktes idén av en kvinnlig släkting till teaterdirektören Carl Deurell.²⁷ Bengt Hägge har emellertid själv framhållit att pjäsen skrevs långt tidigare, under tidigt lundensiskt 90-tal.²⁸

Pjäsens tidiga historia har länge varit höljdd i dunkel. Något originalmanuskript av John Wigforss finns såvitt känt inte bevarat.²⁹ Elis Olsson (senare Ellis) hade premiär på pjäsen på Södra teatern i Stockholm

lördagen den 12 september 1903. Under det följande decenniet gavs den där inte mindre än 333 gånger!³⁰ Urpremiären hade emellertid redan ägt rum i landsorten, då Carl Deurells sällskap gav pjäsen med start i Halmstad den 24 mars samma år. Kapellmästaren m. m. Hjalmar Meissner mindes flera år senare hur farsen "utdömdes av större delen av kritiken såsom ett värdelöst misch-masch. [C. G.] Laurin ansåg att dr Kleens berömda: 'Kattdjävulen har druckit upp mjölkhelvetet för käringfan' var typiskt för styckets samtalston."³¹ Nordensvan skriver kort i *Svensk teater* att det "konstlöst hopfogade försöket [...] roade en publik utan större anspråk".³² Landsortskritiken tycks emellertid ha gillat "inbilskheten och närigheten" hos titelrollen i Arthur Alftåns tolkning, fastän man hos honom saknade det "genuint skånska idiomet", och vid Stockholmspremiären framhöll Wigforss' egen tidning "en verklig och ursprunglig humor" som framkallade "paroxysmer av skratt".³³

Redan samtidskritiken antog att det fanns en verklig förebild till titelrollen Sten Stensson Stéen, den inbilske och närige juristen som "tog prillan pau en tärmin". I en tidigare utredning kring pjäsens historia prövade jag utan framgång ett spår beträffande den frågan.³⁴ En avgjort mera sannolik kandidat som inspiratör till Sten Stensson Stéen är sedermera borgmästaren i Falkenberg, Berndt Wilmer Bengtsén från Hässleholm (1870–1932), som verkligen lär ha tagit "prillan", den juridiska preliminärexamen, på en termin, som hade varit bekant med Wigforss under studietiden och som – enligt familjetraditionen tydligen med jämnmod – kom att uppfatta lustspelsfiguren som en karikatyr av honom själv.³⁵

Uppföljaren *Borgmästare Stéen* gick upp på Södra teatern i Stockholm i november 1907 och gavs under det följande året 43 gånger. På vägen mot borgmästarposten utfärdar Stéen löften till höger och vänster och slits snart mellan spritbolag och nykterister, industripatroner och fackföreningsledare, samt inte minst mellan de två illitterata rådmän vilkas döttrar han lovat göra till borgmästarinnor. Det blir emellertid ingen av dem utan i stället, av strategiska skäl, den "hårdgifta" ungmön Ludmilla, dotter till Stéens inflytelserika hyresvärdinna.³⁶ Denna bistra änkefru Salvin och hennes våpaktiga kossa till dotter lockade till skratt, och i presskören hördes omdömen som "kostlig satir", "säkert en kassapjes". Även Emil Norlander fann pjäsen "mycket rolig", men Bo Bergman avfärdade det hela som vulgär buskis.³⁷

Enligt den Bengtsénska familjetraditionen tog Laura Bengtsén – men inte hennes make – mycket illa vid sig av pjäsen, då borgmästarparet såg den i Falkenberg.³⁸

I den tredje Stéen-pjäsen *Statsrådet Stéen – Kvinnornas man* (oktober–november 1908, 20 föreställningar på Södra teatern) inriktade sig Wigforss på att driva med frågan om kvinnlig rösträtt, och han karikerade därvid framför allt rösträttsföreningens ordförande, fru professorskan Broman,³⁹ "den skildaste kvinnan i Sverige". Det är nog troligt att recensenternas hållning i rösträttsfrågan lyste igenom i deras bedömning av pjäsen. Daniel Fallström kallade Wigforss' handlag "mycket godmodigt", en annan fann det "smaklöst" och "fullständigt misslyckadt". Bo Bergman gav "Sten Stensson nr 3" underkänt som politisk satir men slätt godkänt som fars, och han undrade – möjligen med bävan – om fortsättningen: "När få vi 'Sten Stensson i himmelrik'?"⁴⁰ Farsens suffragettskildringar väckte en del ont blod hos sign. Cafour (Elin Wagner) i *Idun*.⁴¹ Alla suffragetter är dock inte hopplöst förlorade, om man får tro hennes rika och levande, emellanåt fint ironiska referat av Wigforss' "tragikomedi": "Två af dem bättra sig i sista akten, afsvärja sin tro och bli gifta med högermän. Den vackraste belönas t. o. m. med redaktören af en konservativ tidning."

*

Bland kollegerna vid *NDA* fanns den teaterintresserade tidningsmannen Herman Anakreon Ring (1859–1927). Tillsammans med honom dramatiserade Wigforss *Fänrik Ståls sägner. Från Siikajoki till Juutas*, en påkostad, nära fyra timmar lång föreställning som i regi av Albert Ranft gavs 43 gånger på Östermalmsteatern i Stockholm med premiär 29 januari 1907. Bearbetarna hade tillfört Runebergs verk ett par kärleksintriger och en del sammanbindande text. Pressen kritiserade några naiva knalleffekter och "den fullständiga bristen på koncentration" men rapporterade om premiärpublikens stormande bifall, "framför allt efter scenerna vid Virta bro och vid Jutas". Då pjäsen var slut ropades det energiskt men resultatlöst på Runeberg. Wigforss och Ring "mottogo på den finska skaldens vägnar hyllningen". I *DN* kåserade Beyron Carlsson (sign. Floridor) livfullt om premiären: Sven Dufva blödde på riktigt, och "halfva parketten var fylld af skådespelare och tidningsmän, och borta på parterren sutto den finska härens hustrur och barn".⁴²

Den 13 november 1908 hade Svenska teatern i Stockholm premiär på Wigforss' sagospel *Jätten Finn*, som under de närmaste veckorna gavs 11 gånger. Bo Bergman, Daniel Fallström och Fredrik Vetterlund var tämligen enhälliga i sin uppskattande ton men beklagade pjäsens vacklan mellan sagospel och historiskt drama. Det var mera utstyrselstycke än diktverk, och Gustaf Ranft i titelrollen var "gluff-gluff-aktig" och "enbart skrattretande".⁴³

När vi lågo i Uppsala och Lund, studentminnen av Knut Barr och John Wigforss, utkom 1906. Boken har flera gånger behandlats i *Fakirenstudier*, mest uttömmande av Nils Palmborg.⁴⁴

*

Antika nätter utgavs 1907 på *Nya Wermlands-Tidningens* aktiebolag i Karlstad. Denna samling antikiserande lyrik och dramatik är i dag en sällsynt volym.⁴⁵ Pjäsen *Idus Martii*, som inleder boken, utspelar sig vid tiden för Caesars död och bär undertiteln "Dramatisk skiss i två akter" – men är snarast en komedi. Den förefaller trots alla skillnader i miljö och ämne faktiskt inte så lite besläktad med lundaspexen *Guvernörens staty* och *Alcibiades*!

Fyra unga romare studerar i Athen och ägnar tiden mest åt dryckesorgier. Vännerna – bland vilka vi möter Ciceros son, hans vän skalden Horatius och dennes Lydia – bestämmer sig för att dricka sin hyresvärd, athenaren Megandros, under bordet. Unge Ciceros väninna Philokysion uppenbarar sig som Afrodite, och den berusade Megandros svär henne sin trohet. Vänner Flaccus drar nytta av hans rus genom att försäkra sig om sin älskade Lydias hand; hon är hyresvärdens dotter. Plötsligt anländer Cornix från Rom med bud om Caesars död. Stycket slutar med Venus' skål.

Allvarligare är pjäsen *Homer* på sexfotad jambisk vers, en högstämd text med rikhaltiga inslag av dans och sång till ackompanjemang av lyra. Den unge diktaren, som vill enlevera en furstedotter, får sina ögon utstuckna i strid mot hennes furstliga fiende.

Bokens tredje del är en rad dikter med antika motiv jämte några Catullus-översättningar. Att odla en antikiserande diktning har för Wigforss varit ett livslångt intresse, och *Antika nätter* får ses som den samlade skörden. Flera av dikterna är nog ungdomsverk; två av dem hade tryckts redan 1894.⁴⁶

Den finske språkmannen Fridolf Gustafsson fann handlingen i *Homer* knappast djup men "rätt fyndig". Flera av dikterna, menade han, hade "åskådligt lif" men brast ändå emellanåt i koncentration; och han hoppades att Wigforss skulle komma att tränga djupare i de antika motiven och därvid också våga sig på modernare uttrycksmedel.⁴⁷

Samlingen fyllde recensenten Erik Hedén med "vemod": "man ser oupphörligt tecken till hvad de klassiska motiven kunnat gifva – om de behandlats af en skickligare hand". Han ägnade boken rätt stort utrymme men var måttligt förtjust i "dikternas blandning af grekiskt festlyne och

romersk moralisering". I pjäserna påtalade han ståtlig form, ädelt versslag och homeriskt uttryckssätt men fann dem trots det intresselösa och ytliga.⁴⁸

Fredrik Vetterlund visste att Wigforss sedan ungdomen varit "fängslad af klassicitetens estetiska sida" och bedömde honom som översättare vara "stundom utmärkt", som poet "långt ifrån alldaglig i sin fyndighet, bildrikedom och smidiga formtalang".⁴⁹

*

Enligt en uppgift skrev John Wigforss redan vid 30 års ålder ledare i *Nya Dagligt Allehanda*.⁵⁰ Men Wigforss var då (1902) ännu endast medarbetare; först 1905 blev han tidningens souschef och sedan redaktör. Det skapar viss osäkerhet om attribueringen. Tidningsledare var i allmänhet osignerade, då som nu.⁵¹

Rent allmänt får man erkänna att stilisten Wigforss som aggressiv konservativ polemiker måste sägas ha varit rätt man på rätt plats. Hans språkbehandling var offensiv, stundom också manipulativ – och effektiv. Wigforss' syn på arbetarrörelse och strejkrätt var högermannens.⁵²

Det är blott i Sverige, som rättsstaten famlar om sin uppgift att upprätthålla ordning och rättsskydd för den individ, som redbart försörjer sig. En eländig förslappning i uppfattningen, framalstrad af den svenska liberalismens nationella och sociala dekadens, träder därvid hjälpande till sidan af socialismens medvetna undermineringsarbete.

Unionsupplösningen var svårsmält. Wigforss reagerade snabbt och kraftfullt samma dag under rubriken "Stortinget gör revolution. Riksakt och grundlag betyda intet." Norrmännens revolution grundade sig, menade han,

... endast på en den torftigaste advokatyr. Rättsgrunder betyda mindre än intet, förnuftsskäl åsidosättas helt och hållet; [...] Men detta norska beslut ändrar i sjelfva verket af bestående faktiska förhållanden intet. Unionen kan ej upphävas genom ett ensidigt beslut af Norge – därtill fordras Sveriges samtycke. [...] Rätten upphör ej att vara rätt, därför att våldet trampar den under fötterna.

Wigforss avslutade dock med sin övertygelse: "den oerhörda utmaning, som norska folket utslungat till det svenska, skall af det senare upptagas och besvaras med värdighet."⁵³

Frågan om vem som nu skulle bli kung i Norge engagerade många. Prins Carl av Danmark – eller prins Carl av Sverige? Den offensive tidningsmannen Wigforss drog sig inte för att brevlades rikta sig direkt till den nytillträdde statsministern Lundeberg med en djärv propå i frågan, men det är ovisst om den gav resultat.⁵⁴

*

Nya Wermlands-Tidningen blev för Wigforss en reträttplats till följd av en rationalisering inom AB Förenade Tidningar.⁵⁵ Enligt en bedömare ådagalade han här "en utomordentlig arbetsamhet i förening med rika kunskaper och en lätt löpande penna, som producerade sig lika väl på ledare- som kåserisidan."⁵⁶

I varannandagstidningen i Karlstad drev Wigforss sin konservativa linje om möjligt både längre och hårdare. Liberaler hade han ett gott öga till, och Stockholms liberale borgmästare Lindhagen såg han som en "samhällsfara af alldeles samma art som socialisterna".⁵⁷

Wigforss brännmärkte "den radikala folkförgiftningen" och Brantings "yrselmärkta skrifverier", och han manade till "kamp mot det främmande ogräset".⁵⁸ Den moraliska skulden för en eventuellorstrejklade Wigforss på den socialdemokratiska partiledningen: "Själftva fega och strykrädda, som alla skrällare".⁵⁹

Wigforss argumenterade livligt mot statsanslag till en "fördärlig anstalt" som Brunnsviks socialistiska och antimilitaristiska folkhögskola, som han menade ville beröva svenskarna både vördnaden för rätten och "den kristna liffsåskådning, som en gång ställde oss på den främsta platsen i samtidens historia".⁶⁰

Han var långsint beträffande unionsupplösningen och bannade 1907 ett svensk-norskt nykterhetsmöte(!) under rubriken "Männe lämplig fraternisering?": "det är mycket ledsamt att åse officiella förbrödringstillställningar mellan representanter för ett folk, som lidit en blodig oförrätt, och för ett annat, som tillfogat denna oförrätt." Med "små picknickar i det gröna" bygger man inga broar. "Skall den klyfta, som öppnades genom norske mäns onda dåd den 7 juni 1905, någonsin öfverbryggas, så kan det endast ske genom en klart ådagalagd sinnesändring från det officiella Norges sida."⁶¹

När Wigforss tog till orda om idrott, skedde det för att klandra "täflingarnes anordnande på gudstjänsttid".⁶² (Härmed belyste han väl den fakiriska frågan: "Är det alltså irreligiöst att bedrifva bicycle?")⁶³

Han hade, som vi vet från manuskriptet till lundaspexet *Alcibiades*, inte varit främmande för nystavning – men framhöll femton år senare att Fridtjuv Bergs "rättstafningsukas" måste komma att "kränka ett så frihetsälskande folks som det svenska medbestämmanderätt i sitt eget språks reformerande och vård".⁶⁴

*

Vid fyratiden på morgonen den 3 oktober 1908 inträffade en tragedi i rum 401 på Hotel Anglais i Stockholm. Författaren Henning Berger skulle demonstrera sin nya revolver men hade glömt att den var laddad, och han vådasköt sin yngre kollega Hans Magnus Nordlindh till döds. Olyckan skedde kort efter att man hade brutit upp från långvarigt samspråk i John Wigforss' närbelägna hotellrum. Wigforss intervjuades samma dag av *Aftonbladet*; han hade inte varit närvarande när skottet föll, men det var han som telefonerade efter läkare efteråt, och han tog in Berger på sitt rum "och sökte lugna den förtviflade mannen". "Det bör tilläggas," skrev tidningen, "att för några dagar sedan hade Berger äfven för hr Wigforss visat sin revolver, som då emellertid var oladdad."⁶⁵

*

John Wigforss avled endast 37-årig i Karlstad den 7 september 1909. Hjärtfel och njursjukdom hade plågat honom en längre tid, och vid dödsfallet hade han nyligen lämnat redaktörsposten.⁶⁶ Änkan Hedvig Wigforss var dotter till bokbindaremästaren A. Nilsson i Lund. Paret hade inga barn.

Motståndartidningen *Karlstads-Tidningen* 11.9.1909 vittnade om "medkänsla och hjälpsamhet", "umgängesamt och gemytligt väsen" hos den bortgångne. I *Aftonbladet* bedömde Fredrik Vetterlund Wigforss som "habil och mottaglig", "smidig och duglig till nästan allt", men hans gamla arbetsgivare tidningen *Halland* kallade ändå huvudredaktörskapet för *NDA* "en post för hvilken hans rika erfarenheter och stora begåfning visserligen räckte till, men för hvilken han dock kanske i öfrigt ej ägde alla förutsättningar".⁶⁷

Lunds Dagblad införde endast en helt kort notis om dödsfallet, medan *Folkets Tidning* ägnade Wigforss nära en halv spalt.⁶⁸ Det går nog att ana Waldemar Bülow bakom formuleringarna, som tog fasta på det lundensiska kamratskapet:

Rikt utrustad på både hufvudets och hjärtats vägnar hade han i hög grad förmågan att underhålla och värma och var därför mycket uppburen i kamratkretsarne. Axel Wallengren och Wigforss funno hvarandra tidigt, och på hvarandras författarskap i den humoristiska genren utöfvade de ett ömsesidigt och mycket lyckligt inflytande. [...] Och då Wigforss lämnade Lund för sysselsättning annorstädes, stod han allt fortfarande i liflig rapport med dem, som under hans soliga studentdagar utgjort den miljö, i hvilken hans pänna spetsats och hans diktarskap fått sin bästa inriktning.

Noter

1. Sölve Ossiannilsson, "Hur tillkom 'Enhvar sin egen professor'?", *Svensk litteraturtidskrift* 1948, s 30–43, omtryckt i *Fakirenstudier IX*, Lund 1994, s 16–27. Ossiannilsson menade dock att Wallengren "bestämt den slutgiltiga formen i varje särskilt fall" (s 42), och Olle Holmberg framhöll att Wallengren var "den egentlige upphovsmannen till Envar sin egen professor, till dess idé och till dess anläggning i stort"; *Skratt och allvar i svensk litteratur*, Stockholm 1963, s 117. I sin utförliga nekrolog över Wallengren understryker Wigforss själv att i *Professorn* "det öfvervägande mesta och bästa tillhör Wallengren"; "Falstafftypen uppfanns visserligen ej af Wallengren ensam, men han utbildade den och gjorde den till sin obestriddliga andliga egendom". *Halland* 7.12.1896.

2. Fredrik Vetterlund, "Axel Wallengren. Ett litterärt porträtt", *Vintergatan. Samling skrifter på vers och prosa utgifven af Sveriges författarförening*, 1901, 7, s 330: "Ja, där finnas åtskilliga ställen, som icke ens ha Wallengren till författare, utan en annan kvick och poetiskt begåfvad lundastudent under 90-talets förra hälft, nuvarande redaktören af 'Varbergsposten' John Wigforss." Sölve Ossiannilssons Wallengrensamling, deponerad i Lunds universitetsbibliotek, innehåller för övrigt ett brev från apotekaren Axel Wigforss i Göteborg, där denne pekar på brodern Johns vänskap och korrespondens med Vetterlund. Deras relation har såvitt känt inte undersökts närmare.
3. *Folkets Tidning* 9.9.1909.
4. Ernst Wigforss, *Ur mina minnen*, Stockholm: Prisma 1964, s 70 f.
5. De båda senare uppgifterna tillhör de sent gjorda tilläggen i den tryckta universitetskatalogen; de tidigare är hämtade ur den handskrivna matrikeln.
6. Jag tackar arkivarien Fredrik Tersmeden för dessa upplysningar.
7. Brev från Wigforss till Martin Weibull 17.1.1892, Weibulls samling, Lunds universitetsbibliotek, refererat i Jarl Torbacke, *Allehanda skepnader. (Nya) Dagligt Allehanda 1767–1944* (Sylvan 15 Den svenska pressens historia). Göteborg: NORDICOM (Nordiskt Informationscenter för Medie- och Kommunikationsforskning), 2005, s 156.
8. Sven Bjerstedt, "Axel Wallengren och Carl Deurell", *Fakirenstudier XVI*, Lund 2002, s 26–38.
9. Göran Larsson m. fl., *Spex i Lund: En hundraårskrönika*, Trelleborg 1986, s 42. I brev till AF:s arkiv 1946 beklagar titelrollsinnehavaren Carl Deurell att spexet *Alicibiades* "kom bort, men det skedde nog genom författarens eget förvållande. Det kom till på beställning af klubbmästaren i Kristianstad nation numera advokat Hultman och gjorde stor lycka i synnerhet i sin första upplaga, då den var lämpad endast för manliga studenter." Jag tackar arkivarien Fredrik Tersmeden för fyndet av detta brev från Carl Deurell till Akademiska föreningens arkivarie Ture Sjögren, daterat Ålsten 14.1.1946, i Akademiska föreningens arkiv.
10. Man kan notera att rollen som Rose, en av två kvinnliga "Wiener-duettister", spelades av ingen mindre än Ivar Broman – fader till Sten.
11. Punsch. Hald Gibson, *Svensk slangordbok*, 2:a uppl., Uppsala: Esselte 1983, s 132. Pelle Holm, *Bevingade ord*, 14:e omarb. uppl., Stockholm: Bonniers 1973, s 251 f.
12. Brev från Carl Deurell till Ture Sjögren, 14.1.1946.
13. Paul Rosenius, *De unge gubbarne*, Stockholm: Bonnier 1909, s 139, och *Mitt gamla Lund*, Lund: Gleerup 1952, s 59.
14. Dödsrunan i *NDA* 8.9.1909.
15. Anteckningar i Sölve Ossiannilssons Wallengren-samling (1h, Div. personalier; deponerad i handskriftssamlingen vid Lunds universitetsbibliotek, citerad med benäget tillstånd av Ebba Ossiannilsson). De tycks härröra från ett samtal med sättere Gustaf Lindgren 28 juni 1947 och återges här ordagrant.
16. Se *Svenskt porträttgalleri. XVI. Tidningsmän. Ny tillökad upplaga. Med biografiska uppgifter af Bernhard Lundstedt*. Stockholm 1910.
17. *Halland* 24.1.1896, 20.11.1896, 7.12.1896.
18. Det var å andra sidan inte heller tattarfilmerna ett halvsekel senare. Wigforss' skönlitterära skildring, som för en nutida bedömare kan framstå som fördömsfull och känslolös, står nog i detta avseende i samklang med den dåtida pressens vanliga framställningsätt, exemplifierat i artikeln "När tattarne skulle köpa fastighet i Laholm", *Sydhalland* 1.5.1897.
19. *Tattare*, 1899, s 5, 6.
20. A. a., s 6, 9, 13, 35, 41, 48.
21. A. a., s 48 ff.
22. A. a., s 35 f.
23. A. a., s 60.
24. Uppgift i samtal med Hans Küntzel 29.1.1980. Hans sagesman har troligen varit Waldemar Bülow.

25. Lennart Kjellgren, "Rekordkandidat med rötter i Lund med hemort i Eslöv", *Sydsvenskan* 16.4.1989; dens., "En märklig rekordkandidat", *Byahornet. Hembygdstidningen för Skåne*, 1996, 55(5), s 30.
26. Eric Hägge, "Gengångaren Sten Stensson Steen", *Helsingborgs Dagblad* 18.6.1981.
27. Hägge, a. a., och sign. Rip, "90-åring med lundafars", *Upsala Nya Tidning* 10.8.1958.
28. Dödsrunan i *Halland* 9.9.1909.
29. Men Göteborgs universitetsbibliotek och Kungliga Biblioteket har exemplar av Elis Ellis' senare bearbetning.
30. För föreställningsdata här och i det följande tackar jag arkivarien Marianne Seid vid Sveriges Teatermuseum.
31. Hjalmar Meissner, *Teaterhistoria och teaterhistorier. Minnen och anteckningar från en 40-årig verksamhet inom teaterns roliga och oroliga värld*, Stockholm 1924, s 196. Citatet handlade i original om Kléens avsky för grovt språk hos svensk-amerikanska grovarbetare, "personer, hvilkas natur icke tillåta dem att lugnt omtala det faktum, att katten ätit upp mjölken för gumman, utan som af sina drifter tvingas till att hest framvråla att katt-fan ätit upp hela mjölk-helvetet för kärring-djefvulen". Emil A. G. Kléen, *Ströftåg och irrfärder hos min vän Yankee Doodle (och annorstädes)*, I, Stockholm 1902, s 101. Elis Ellis turnerade i förbigående sagt 1911–12 i USA med Stéen-farsen; se den värdefullt illustrerade artikeln om honom i *Myggans Nöjeslexikon*, 5, Höganäs: Bra Böcker 1990, s 123.
32. Georg Nordensvan, *Svensk teater och svenska skådespelare från Gustav III till våra dagar*, II, Stockholm 1918, s 455.
33. *Karlstads-Tidningen* 9.4.1903, *Arboga Tidning* 8.5.1903, *NDA* 14.9.1903.
34. "Axel Wallengren och Carl Deurell", *Fakirenstudier* 2002, s 26–38.
35. Jag har åtskilliga personer att tacka för hjälp med upplysningar om Berndt Bengtsén: 1:e antikvarie Hans Bergfast vid länsstyrelsen i Halland, Samuel Lindeborg och Lena Håkansson vid kommunarkivet i Falkenberg samt lokalhistorikern Torsten Karlson, Hässleholm. Inte minst har jag haft stor glädje och nytta av samtal med Bengtséns brorsdotter Gunnel Stjern Dahl, f. Bengtsén, 10 och 24 juli 2008. Uppgifterna om förhållandet Stéen–Bengtsén tycks aldrig ha kommit till allmän kännedom på sin tid men belyses i ett par informativa tidningsartiklar av senare datum: Gunnel Stjern Dahl, "Borgmästaren i Falkenberg modell för Sten Stensson", *Sydsvenskan* 19.4.1990; Torsten Karlson, "Sten Stensson Stéen – från Hässleholm!", *Norra Skåne* 23.12.1993.
36. Wigforss' eget förhandsreferat i *DN* 1.9.1907.
37. Sign. B. B–n. i *DN*, sign. –l–r. i *AB* och sign. –x. i *NDA*, alla 12.11.1907. Jag tackar förste arkivarien Thomas Lundgren vid Riksarkivet för hjälp att med ledning av Pressarkivets signatur- och pseudonymregister identifiera märket –l–r. med Norlander.
38. Samtal med Gunnel Stjern Dahl, som f. ö. också vittnar om hur ett delvis likartat sammanhang kom att få vittgående konsekvenser för familjen. År 1923 fick hon och hennes fyra syskon byta bort efternamnet Bengtsén till förmån för Beding, detta till följd av Hjalmar Lundgrens dåförtiden populära parodiska böcker kring den uppdiktade, chronschoughaktige riksdagsmannen Johannes Bengtzen!
39. Ordförande för LKPR var i verkligheten pedagogen Anna Whitlock. Hon var ogift.
40. *AB*, *DN* och *NDA* 12.10.1908.
41. *Idun* 1908, s 130. Bernhard Lundstedt identifierar visserligen i *Sveriges periodiska litteratur III*, Stockholm 1902, s 597, märket Cafour med Anna Katarina Sissak-Bardizbanian, f. Hallman-Knös (1876–1921), men det är sannolikt felaktigt. Den såvitt bekant enda existerande biografiska skissen över Anna Sissaks högst egenartade levnadsöde upptar ingen anknytning till *Idun*; se Margareta Berger, *Pennskaft. Kvinnliga journalister i svensk dagspress 1690–1975*, Stockholm: Norstedt 1977, s 104 ff. Cafour var Wagners "vanligaste signatur" redan under hennes tid i *Helsingborgs-Posten*; se Ulla Isaksson & Erik Hjalmar Linder, *Elin Wägner. 1882–1922. Amazon med två bröst*, Stockholm: Bonniers 1977, s 87. Det är rimligt att anta att hon fortsatte att använda den även sedan hon 1907 blivit redaktionssekreterare i *Idun*. Så gott som hela hennes artikel återgavs f. ö. ordagrant i *Lunds Dagblad* 3.8.1908. Jag tackar arkivarien Fredrik Tersmeden för detta senare pressfynd.
42. *AB*, *DN* och *NDA* 30.1.1907.
43. *AB*, *DN* och *NDA* 14.11.1908.
44. Som visserligen "endast läst lundasisorna". Nils Palmberg, "Karnevalernas fakir", *Fakirenstudier III*, Lund 1988, s 3.
45. Tydligt är *Antika nätter* så oerhört sällsynt att min vän universitetsbibliotekarien var på vippen att inte själv få låna boken från Lunds UB. Men ett antikvariat utanför Borås sålde mig ett exemplar med författardedication för några tior.
46. "Apollon" och Catullus-översättningen "Kyssar" ingick i tredje årgången av den lundensiska värkalendern *Från Lundagård och Helgonabacken*, Malmö 1894.
47. F. [Fridolf Wladimir] Gustafsson, [anmälan av] "Antika nätter", *Finsk tidskrift* 1908, s 483.
48. Erik Hedén, "Svensk vers II", i: *Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgiven af Karl Wählin. Sjuttonde årgången* 1908, s 379–384.
49. Dödsruna i *Aftonbladet* 8.9.1909.
50. Hägge, a. a.
51. Denna reservation bör hållas i minnet när vi provsmakar den följande citatskörden. *NDA*:s hävdtecknare, prof. em. Jarl Torbacke har välvilligt bidragit med sin syn på attribueringsfrågan (i e-brev 18.3.2007): "Att det vid den aktuella tiden var chefredaktörerna som skrev bladets ledare var mera regel än undantag. Men några garantier för den saken kan man inte ställa. Det hände ibland att man lät någon utomstående specialist behandla något speciellt ämne."
52. Det följande citatet ur *NDA* 20.4.1905.
53. *NDA* 7.6.1905.
54. Brev från Wigforss till Christian Lundeberg 9.8.1905, Lundebergs samling, Uppsala universitetsbibliotek, refererat efter Torbacke, a. a., s 157.
55. Torbacke, a. a., s 159.
56. Hägge, a. a. Den halländske tidningsmannen Eric Hägge (1900–94) hade i sin fader redaktör Bengt Hägge (1857–1936) en viktig källa till kunskap om Wigforss, "denne pressens riddersman, som haft så många strängar på sin båge".
57. *NWT* 22.11.1906.
58. *NWT* 11.4.1907.
59. *NWT* 28.2.1907.
60. *NWT* 21.5.1907, 11.7.1907.
61. *NWT* 4.6.1907.
62. *NWT* 29.8.1907.
63. Falstaff, fakir, *Lyckans lexikon*, Stockholm: Gebers 1896, s 47.
64. *NWT* 10.12.1907.
65. *AB* 3.10.1908.
66. *Halland* 9.9.1909.
67. *Karlstads-Tidningen* 11.9.1909, *AB* 8.9.1909, *Halland* 9.9.1909.
68. *Lunds Dagblad* 9.9.1909, *Folkets Tidning* 9.9.1909. Jag tackar arkivarien Fredrik Tersmeden för dessa pressklipp.

Bjerstedt, Sven (2008). John Wigforss – man med många huvuden. *Fakirenstudier XXII* (Lund: Fakirensällskapet), s 26–41.